๕.๗. อพฺยยตัทธิต

อพฺยยตัทธิต ลงปัจจัย ๑๐ ตัว คือ **กฺขตฺตุํ ธา ชฺฌํ โส ถา ถตฺตา ถํ ชฺช ชฺชุ ตน** แทนคำว่า "**วาร** ครั้ง, **วิภาค** แบ่ง" เป็นต้น

๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุํ. (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

หลังจาก เอก เป็นต้น ลง กฺขตฺตุํ ปัจจัย ในอรรถว่า ครั้ง คราว

เอกสฺมึ วาเร (ภุญฺชติ)	=	**เอกกฺขตฺตุํ.**	(กิน) ๑ ครั้ง (ลบ สิ = สพฺพาสมาวุโส..
ทฺวิวาเร (ภุญฺชติ)	=	**ทฺวิกฺขตฺตุํ.**	(กิน) ๒ ครั้ง

เอวํ :- **ติกฺขตฺตุํ** ๓ ครั้ง, **จตุกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **ปฺจกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **ฉกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **สตฺตกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **อฏฺฐกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **นวกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **ทสกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **สตกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **สหสฺสกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **พหุกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **กติกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง.

๔๒๐. วิภาเค ธา จ. (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

หลังจาก เอก เป็นต้น ลง ธา ปัจจัย ในอรรถว่า แบ่ง จำแนก

อุ.	**เอเกน วิภาเคน**	=	**เอกธา.**	โดยการแบ่ง ๑ ส่วน, ๑ อย่าง
	ทฺวีหิ วิภาเคหิ	=	**ทฺวิธา, ทฺุธา, เทฺวธา.**	โดยการแบ่ง ๒ ส่วน, ๒ อย่าง
	ตีหิ วิภาเคหิ	=	**ติธา, เตธา.**	โดยการแบ่ง ๓ ส่วน, ๓ อย่าง (อาเทศ อิ ที่ ติ เป็น เอ = เตสุ วุทฺธิ...)

เอวํ :- **จตุธา** ๔ ส่วน, **ปญฺจธา** ๕ ส่วน, **ฉธา** ๖ ส่วน, **สตฺตธา** ๗ ส่วน, **อฏฺฐธา** ๘ ส่วน, **ทสธา** ๑๐ ส่วน, **ทสธา** ๑๐ ส่วน, **สตธา** ๑๐๐ ส่วน, **สหสฺสธา** ๑,๐๐๐ ส่วน, **กติธา** กี่ส่วน, **พหุธา** มากส่วน หลายส่วน.

จศัพท์

จศัพท์ รวมเอาการลง **ชฺฌํ** ปัจจัย หลังจาก เอก และ ทฺวิ, และลง **โส** ปัจจัย หลังจาก สุตฺต ศัพท์เป็นต้น

อุ.	**เอกธา กโรตีติ**	=	**เอกชฺฌํ.**	กระทำให้เป็นส่วนเดียว, ๑ ส่วน
	ทฺวิธา กโรตีติ	=	**เทฺวชฺฌํ.**	กระทำให้เป็น ๒ ส่วน, ๒ ส่วน
	สุตฺเตน วิภาเคน	=	**สุตฺตโส.**	โดยการแบ่งเป็นพระสูตร, โดยพระสูตร

เอวํ :- **พฺยญฺชนโส** โดยพยัญชนะ, **ปทโส** โดยบท, **อตฺถโส** โดยเนื้อความ โดยอรรถ, **สพฺพากาเรน สพฺพโส** โดยอาการทั้งปวง, **อุปายโส** โดยอุบาย, **เหตุโส** โดยเหตุ, **ฐานโส** โดยฐานะ, **โยนิโส** โดยแยบคาย โดยถี่ถ้วน ด้วยปัญญา.

๔๒๑. **สพฺพนาเมหิ ปการวจเน ตุ ถา.** (๔ บท, ปัจจยวิธิ)

หลังจากสัพพนาม ลง ถา ปัจจัย ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน

อุ.	**โส ปกาโร**	=	**ตถา.**	ประการนั้น อย่างนั้น ฉันนั้น
	ตํ ปการํ	=	**ตถา.**	ซึ่งประการนั้น อย่างนั้น ฉันนั้น
	เตน ปกาเรน	=	**ตถา.**	โดยประการนั้น อย่างนั้น ฉันนั้น
	เยน ปกาเรน	=	**ยถา.**	โดยประการใด อย่างใด ฉันใด
	สพฺเพน ปกาเรน	=	**สพฺพถา.**	โดยประการทั้งปวง
	อญฺเญน ปกาเรน	=	**อญฺญถา.**	โดยประการอื่น
	อิตเรน ปกาเรน	=	**อิตรถา.**	โดยประการอื่น นอกนี้
	อุภเยน ปกาเรน	=	**อุภยถา.**	โดยประการทั้งสอง ทั้งคู่

ตุศัพท์

ตุศัพท์ รวมเอาการลง **ถตฺตา** ปัจจัย หลังจากสัพพนาม

เตน ปกาเรน	=	**ตถตฺตา.**	โดยประการนั้น
เยน ปกาเรน	=	**ยถตฺตา.**	โดยประการใด
อญฺเญน ปกาเรน	=	**อญฺญถตฺตา.**	โดยประการอื่น

๔๒๒. **กิมิเมหิ ถํ.** (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

หลังจาก กึ และ อิม ลง ถํ ปัจจัย ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน

อุ.	**โก ปกาโร**	=	**กถํ.**	ประการไร อย่างไร (กึ เป็น ก = จศัพท์ใน กิสฺส ก เว จ.)
	กํ ปการํ	=	**กถํ.**	ซึ่งประการไร อย่างไร
	เกน ปกาเรน	=	**กถํ.**	โดยประการไร อย่างไร
	อยํ ปกาโร	=	**อิตฺถํ.**	ประการนี้ อย่างนี้
	อิมํ ปการํ	=	**อิตฺถํ.**	ซึ่งประการนี้ อย่างนี้
	อเนน ปกาเรน	=	**อิตฺถํ.**	โดยประการนี้ อย่างนี้ (อิม เป็น อิ = อิมสฺสิ ถํทานิหโตเธสุ จ.)

พึงทราบว่า ศัพท์ที่ลงปัจจัย ตั้งแต่ **กฺขตฺตุํ** ถึง **ถํ** ในอพฺยยตัทธิต, และศัพท์ที่ลง **โต** ปัจจัยด้วยสูตร "กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ" เป็นต้น ก็จัดรวมไว้ในอพฺยยตัทธิตนี้ด้วย, เมื่อเรียกชื่อว่านามแล้ว จะลงวิภัตติใดก็ตาม ให้ลบวิภัตติด้วยสูตรว่า "สพฺพาสมาวุโสปสคฺคนิปาตาทีหิ จ" เหมือนกัน

๔๒๓. **ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.** (๔ บท, มหาสูตร)

ศัพท์เหล่าใด ที่ยังไม่สำเร็จรูป ย่อมสำเร็จได้ทันที (ด้วยวิธีนิปาตนะ)

ชฺช ชฺชุ ตน ปัจจัย

๑. **ชฺช** ปัจจัย ลงหลังจาก **อิม** ศัพท์, และอาเทศ อิม เป็น อ

อิมสฺมึ กาเล	=	**อชฺช.**	ในกาลนี้
อิมสฺมึ ทิวเส	=	**อชฺช.**	ในวันนี้

๒. **ชฺชุ** ปัจจัย ลงหลังจาก **สมาน** และ **อปร** ศัพท์, และอาเทศ สมาน เป็น ส

สมาเน กาเล	=	**สชฺชุ.**	ในเวลาเดียวกันนั้น ขณะนั้น
อปรสฺมึ ทิวเส	=	**อปรชฺชุ.**	ในวันอื่น วันอื่น (พรุ่งนี้ มะรืนนี้)

๓. **ตน** ปัจจัย ลงหลังจากอพฺยยศัพท์ ในอรรถว่า มี

อชฺช ภวํ	=	**อชฺชตนํ.**	มีในวันนี้
อชฺช ภวา	=	**อชฺชตนี.**	มีในวันนี้
เสฺว ภวํ	=	**สฺวาตนํ.**	มีในวันพรุ่งนี้ (เอ เป็น อา = เตสุ วุทฺธิ...)
ปุเร ภวํ	=	**ปุราตนํ.**	มีในวันก่อน มีในวันแรก (อ เป็น อา = กฺวจาทิ...)
หิยฺโย ภวํ	=	**หิยฺยตฺตนํ.**	มีในวันวาน เมื่อวาน
หิยฺโย ภวา	=	**หิยฺยตฺตนี.**	มีในวันวาน เมื่อวาน (อาเทศ โอ เป็น อ = เตสุ วุทฺธิ...) (ซ้อน ตฺ = ปร เทฺวภาโว ฐาเน)

จบ อพฺยยตัทธิต

สรุปตัทธิต

ตัทธิต มี ๓ ประการ คือ

๑. สามัญญวุตติตัทธิต
๒. ภาวตัทธิต
๓. อพฺยยตัทธิต

สามัญญวุตติตัทธิต แบ่งออกเป็น ๔ คือ

๑. อปัจจตัทธิต
๒. อเนกัตถตัทธิต
(วิเสสตัทธิต)
๓. อัสสัตถิตัทธิต
๔. สังขยาตัทธิต

จบ ตัทธิตกัณฑ์ที่ ๕ ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ
